

Koruna kráľa lesov

V prírode pomaly začína obdobie zhadzovania jeleních paroží, preto sme za zbierkový predmet mesiaca február 2026 vybrali jeden z preparátov parožia jeleňa lesného. Vybrané parožie pochádza z osemročného jeleňa - štrnásťročného, ktorý bol ulovený 20. januára 1980, v katastrálnom území Dolný Lieskov. Parožie bolo ohodnotené podľa medzinárodnej metodiky CIC na 192 bodov, čo znamená, že ide o hodnotnú trofej, ktorá spadá do kategórie striebornej medaily. Múzeum ho získalo kúpou od vtedajšieho poľovníckeho združenia Háj a od roku 1984 patrí medzi muzeálne zoologické zbierky.

Parožie jelenov je tvorené kosťou a je členené na kmeň a vetvy. Jelene ho každý rok od februára do mája zhadzujú, aby im následne mohlo začať rásť nové. Tento proces sa opakuje každý rok a riadia ho hormóny. V období rastu je parožie obalené mäkkou, osrstenou kožou a je veľmi citlivé. Preto jeleň dáva pozor, aby do niečoho nenarazil. Parožie rastie veľmi rýchlo, denne aj o 2,5 cm. Keď dosiahne svoju plnú veľkosť začne kostnatieť, koža odumrie a začne svrbieť, preto sa jej jeleň zbavuje vytĺkaním parožia o stromy a kry, až kým nezostane len čistá kosť. Čerstvo vytĺčené parožie je biele, postupne však stmavne od štiav a živíc zo stromov, o ktoré si ho jeleň brúsi. Vytĺčené parožie je potom mŕtve a pevné ako skala. Veľkosť a kvalita parožia závisí od genetiky daného jedinca, jeho veku, kvality prostredia a potravy. Parožie odráža zdravotný stav a kondíciu jeleňa.

V rámci čriedy sa podľa parožia určuje sociálne postavenie jelenov. Samce s mohutnejším parožím majú prednosť pri potrave alebo lepšie miesto na odpočinok. Parožie používajú aj na označovanie svojho teritória, či obranu pred nepriateľmi, ako sú napríklad vlky. No najdôležitejšiu úlohu má parožie v období ruje, kedy sa samce usilujú získať samice k páreniu. O lane máva záujem viacero jelenov, ktorý medzi sebou súperia. Dominantný jeleň s mohutnou korunou odradí slabších súperov už len svojím zjavom, bez potreby boja. Ak nie je zrejmé, ktorý jedinec je silnejší, jelene sa začnú pretláčať. Parožie chráni oči a tvár jeleňa pred úrazom a vytláča súpera z teritória. Vytlačený jeleň prehráva.

Po ruji klesá hladina hormónu testosterónu. Po pár mesiacoch sa parožie uvoľní a jednoducho odpadne. Zhadzovanie parožia nie je pre jelenov bolestivý proces. V skutočnosti je to celkom prirodzené a potrebné pre ich celkovú pohodu a šetrenie energie. Na čele im zostane len výbežok čelovej kosti, tzv. „pučnica“, na ktorej opäťovne začne rásť nové parožie. A celý cyklus sa začína od znova.

Malým jelenčekom začínajú rásť pučnice v šiestom mesiaci a prvé parožie, ktoré má tvar ihlic je hotové v 14. mesiaci. V tomto období sa nazývajú *ihličiaci*. Do cca 10. – 12. roku života parohy mohutnejú a pribúdajú im vetvy. Podľa počtu vetiev na paroží sa jelene označujú ako ihličiak, vidliak, šestorák, osmorák, desatorák, atď. Keď počet vetiev nie je na oboch stranách rovnaký, je jeleň nepárny desatorák, dvanásťorák, atď. Vždy sa udáva dvojnásobný počet vetiev z toho kmeňa, na ktorom je ich viac. Parožia vo vrcholovom štádiu majú priemerne dvanásť až šesťnásť vetiev, sú meter dlhé a vážia štyri až šesť kilogramov.

Keďže starším jelenom pomaly ubúdajú sily, ich parožie stráca dĺžku, počet vetiev a je ľahšie. Takýmto jelenom sa hovorí *spiatocníky*, z ktorých niektorí občas nasadzujú na hlave krátky kmeň bez vetiev (tzv. škodník). Svojím sokom vedia ušetriť smrteľné vpichy, preto sú takéto jedince určené na selektívny odstrel.

Parohy slúžia ako cenná informácia pre poľovníkov o zdravotnom stave a genetike jelenej zveri v ich revíri. Parožia z ulovených jelenov poľovníci často vystavujú ako trofeje.

Ale parožie má aj rôzne iné využitie, používa sa na rôzne dekoratívne účely – na výrobu nábytku, lustrov, rukovätí nožíkov, gombíkov, šperkov, či v zdravotníctve. Kúsky parožia sa predávajú ako žuvacie hračky pre psov, pretože sú bohaté na vápnik, či fosfor a pomáhajú čistiť zuby. Preto existuje veľa nadšencov, ktorí chodia hľadať do lesa jelenie zhody. Je dôležité pripomenúť, že zbierať zhody je oprávnený len ten, kto má povolenie od miestneho poľovníckeho združenia, inak koná protizákonne. V období zhodov je pre jelene potrebný dostatočný odpočinok, lebo zver je vyčerpaná a zbytočné vyrušovanie ju ešte viac oslabuje. Ak nájdeme jelení zhod môžeme si náš úlovok na pamiatku odfotiť a prípadne miesto nálezu nahlásiť miestnemu poľovnému hospodárovi. Ponechaný zhod má však v prírode svoje využitie, poslúži ako potrava pre myši, veveričky, plchy, zajace, lišky či diviaky. Dopĺňajú si tak potrebné látky, ktoré im v bežnej potrave chýbajú. Ak by náhodou parožie nebolo skonzumované, začne podliehať rozkladu vplyvom počasia, mikroorganizmov a húb. Minerály sa tak vrátia späť do pôdy, odkiaľ ich čerpajú rastliny, ktoré následne jelen zožerie a kolobeh sa tým uzatvára.

Jeleň lesný je právom označovaný za vznešeného kráľa lesa. Objavuje sa v legendách, povestiach, erboch, rôznych príbehoch. Bájne parožie, ktoré nosil keltský boh Cernunnos, malo symbolizovať, že sila sídli v hlave. Aj v súčasnosti púta lovcov viac honosná koruna na jelenej hlave, než jeho konzumné využitie.

TEXT: Ing. Žaneta Adamčíková
GRAFIKA: Mgr. Janka Chudovská
©Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici